

ЕВОЛЮЦІЯ державної влади

у сучасних політико-правових проектах

О. Ю. Мамичев

кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та історії російського і зарубіжного права ФГБОУ ВПО «Владивостоцький державний університет економіки та сервісу»

У статті виділяються та аналізуються три основні підходи до аналізу процесів еволюції суверенних юридико-політичних організацій, а також існуючі політико-правові проекти, які моделюють еволюцію державної влади та громадянського суспільства (неолібералізм, неомарксизм, неоанархізм тощо).

Ключові слова: державна влада, політична система, правова система, теорія держави, суверенітет.

В статье выделяются и анализируются три основных подхода к анализу процессов эволюции суверенных юридико-политических организаций, а также существующие политико-правовые проекты, моделирующие эволюцию государственной власти и гражданского общества (неолиберализм, неомарксизм, неоанархизм и др.).

Ключевые слова: государственная власть, политическая система, правовая система, теория государства, суверенитет.

This article highlights and analyzes the three main approaches to the analysis of the evolution of sovereign legal-political organizations and existing political and legal projects simulating the evolution of the government and civil society (neoliberalism,

neomarxism, neoanarhizm etc.)

Keywords: *state power, political system, legal system, theory state, sovereignty.*

Початок XXI століття ознаменувався постановкою та обґрунтуванням гіпотези про «науково-практичну неспроможність» суверенної юридико-політичної організації, про захід «епохи державної влади» як феномену, що забезпечує і монополізує соціально-культурну цілісність, політичну єдність, матеріалізацію і захист прав, свобод та соціальних інтересів (загальнолюдських і громадянських). При цьому міжнародно-політична комунікація, заснована на державній єдності, суверенності та національній цілісності, еволюціонує до адаптування структур взаємодії, де державна влада розглядається як один з глобальних акторів, що беруть участь у політико-правовому процесі нарівні з неурядовими цивільними інститутами, транснаціональними суб'єктами, військово-політичними блоками.

Уся ця еволюція, на думку сучасних ідеологів «смерті національно-державної методології» (У. Бек), веде до «вилучення» у держави монополії на формування та забезпечення соціально-політичної єдності. Дослідники, що рухаються в цьому напрямку, заявляють про майбутню «нову соціально-політичну революцію», яка змете традиційні категорії політико-правового мислення (державна, правовий порядок, політико-правовий статус людини, який визначається і гарантується державою тощо) та форми суспільної єдності (народ, нація) [1, с. 12], а потім сформує принципово інші форми громадської організації та ідентифікації, вільні від юридико-політичних конструкцій, які нав'язані державною владою: «Підпорядкування установленим порядком є результат угоди між когнітивними структурами, які колек-

тивна історія (філогенез) та індивідуальна історія (онтогенез) втілилися в тілах, і об'єктивними структурами світу, до якого вони застосовуються. Безперечність державних приписів змушує визнати себе з тим більшою силою, що воно [державна] нав'язує когнітивні структури, відповідно до яких його потрібно сприймати» [2, с. 245].

Якщо систематизувати існуючі на сьогодні прогностичні моделі розвитку державної влади і спроби науково-практичного моделювання її еволюції, то можна виділити три основні напрямки:

1) прагматичне, яке пов'язане з інтенсифікацією взаємозв'язку і взаємозалежності національних систем державної влади, при реалізації своїх внутрішніх і зовнішніх функцій. Цей напрямок передбачає розвиток міжнародної політико-правової та соціально-економічної взаємодії, спрямований на забезпечення стійкості національного державно-правового простору, базових інститутів, цінностей і т. д.;

2) уніфіковане, ґрунтується на зближенні та уніфікації політичних і юридичних форм і засобів комунікації, поширення та інституціоналізацію єдиних правових та інших стандартів і вимог у розвитку локальних соціально-політичних просторів;

3) космополітичне, орієнтоване на якісну трансформацію публічно-правових форм організації влади, в контексті якої інститут держави припиняє «створювати загальний порядок взаємовідносин» (У. Бек) і стимулює принципово нові космополітичні принципи організації людської життєдіяльності та нові (революційні) форми соціальної інтеграції й ідентичності, які повинні бути концептуально і політично освоєні поза старими категоріями національного та інтернаціонального.

Розглянемо ці три напрямки більш докладно і почнемо з найбільш обговорюваної теми – це уніфіковані проекти еволюції суверенної юридико-політичної організації і системи державної влади.

1. Універсалістський проект. У теперішній час при аналізі форм, що забезпечують соціально-політичну єдність, особливо в західноєвропейському геополітичному просторі, що задає «тон» дослідницьким проектам, відбувається явне ігнорування потенціалу державної організації. Формулюються або інноваційні (неоліберальні) форми політичної комунікації, де державній владі відводиться дуже мале місце (тобто сприймається в якості одного з акторів, учасників публічно-владної взаємодії); або революційні (неомарксизм і неоанархізм) форми політичної єдності, що позбавляють державну владу будь-якого соціального значення у майбутньому.

У першому випадку мова йде про т. зв. сервісну концепцію держави і глобальну неоліберальну конституційно-правову інтеграцію. Державна влада у зазначених напрямках не є єдиним актором в міжнародно-політичній комунікації [3, с. 36], виступає «на рівних» з локальними або глобальними інститутами громадянського суспільства та іншими неурядовими організаціями; або взагалі виконує обслуговуючу (сервісну) роль у реалізації соціальних інтересів, запитів, потреб і т. п.

У цьому випадку реалізується помірний транснаціональний політичний дискурс, який обґрунтовує занепад державно-правових форм публічної взаємодії, механізмів забезпечення соціальної цілісності та ідентифікації. І на цьому тлі застарілі політико-правові форми і механізми відкривають простір для реваншу глобального громадянського суспільства. При цьому тотальність юридико-політичної організації нації, представлена і підтримувана державною владою, замінюється глоболокальними соціальними організаціями, що функціонують у вільному, мобільному режимі (тобто постійно змінюються й ускладнюються, розпадаються і самоорганізуються, виходячи за кор-

дони суверенних територій), де рамки їх соціально-політичної активності більше не зв'язуються з державним нормуванням, а підкоряються загальній (стандартизований) «конституційно-правовій ідентичності» (Ю. Габермас).

Іншими словами універсальна концепція прав людини і загальні соціально-правові межі терпимості, позбавлені застарілих національно-державних і релігійно-етнічних параметрів, формують новий «резервуар» політичної комунікації і «звільняють політичну взаємодію від культурної та етнічної ідентичності» [4, с. 206]. У той же час підкреслюється, що ці політичні тренди цілком не знищують державу, а якісно змінюють її роль, значення і функції у третьому тисячолітті. Загалом «стратегічний реванш громадянського суспільства» та звільнення від суверенного юридико-політичного кодування суспільних процесів «не змінює ліберальні цілі, але руйнує цивілізаційні пута ... виходячи з принципів блага світової спільноти» [5, с. 31] і «повертає людину до принципів вільного розвитку» [6, с. 8].

Виникає резонне питання: якщо інноваційні форми політичної інтеграції та комунікації засновані на волі і мобільності інститутів громадянського суспільства, побудованих за принципом мережі, і які рухаються до оформлення в єдине світове співтовариство, то яка роль і соціальне призначення держави та її інститутів у XXI столітті?

Відповідь ця міститься в оформленій концепції сервісної держави, де роль останньої зводиться до публічно-правового суб'єкта, який надає соціально значущі послуги, що гарантує і координує їх реалізацію, використовуючи різні суспільні ресурси (символічні, фізичні) та управлінські технології, засновані на розвинених ІТК. Сьогодні сервісний підхід до трансформації державного управління, ширше до сучасного реформування публічно-пра-

вових органів влади та управлінського процесу, є домінуючою інноваційною стратегією в посткапіталістичному політико-правовому мисленні і основною програмою перетворень в інформаційному суспільстві.

Проте вважаємо, що сервісна концепція держави та оптимізація управлінського процесу, по суті, є перехідним (між типовим) феноменом («відчиняє двері» у третє тисячоліття), оскільки неоліберальні тенденції у політиці багатьох зарубіжних держав ведуть до того, що істотно звучується власне масив послуг, які надаються державою. Сьогодні, як правило, «окремі види суспільних послуг або приватизуються, або віддаються на відкуп компаніям-підприємцям»; і навіть у тих випадках, коли суспільні послуги залишаються за державною владою вони «надаються так, ніби цим займалася б приватна компанія» [7, с. 60]. При цьому тотальна політизація і економізація публічної сфери в оновленій концепції мінімалістської держави веде до того, як справедливо відзначає Колін Крауч, що «наче примарна компанія, уряд поступово намагається позбутися будь-якої безпосередньої відповідальності за надання суспільних послуг, здатної зіпсувати його репутацію» і намагається максимально віртуалізувати свою публічну активність (наприклад, інтенсифікувати владну взаємодію з суспільством і особистістю за допомогою мобільних електронних і мережових ресурсів).

Якщо структурно представити цей політичний метанаратив, що оформлюється, то можна умовно виділити три основні рівні його розвитку: 1) метадискурс – неоліберальні парадигмальні підстави, що обґрунтовують формування нових домінуючих суб'єктів публічно-владної взаємодії – міжнародні корпоративні структури і глобальне громадянське суспільство; 2) мезодискурс – ідейно-концептуальні основи державності, пов'язані з сервісною організацією держави з пе-

ревагою інтерактивних систем і віртуальних технологій у владно-управлінській діяльності (e-democracy, e-services); 3) мікродискурс – практика організації та функціонування публічно-правових інститутів влади та інтерактивні форми політичної комунікації (e-public network, e-public administration) [8, с. 82-86].

У другому випадку мова йде про кардинальну зміну як напрямку розвитку громадської організації, так і форм соціальної інтеграції, не пов'язаних з функціонуванням державної влади, що позбавляють її якогось значення у майбутньому. Відповідно, якщо державі відмовляють у «історичній місії», то форми соціальної інтеграції та політичної комунікації обґрунтовуються в принципово нових поняттях і категоріях, які пов'язані з «національно-державною методологією» (У. Бек).

Так, в неомарксистському політичному дискурсі новою формою соціальної організації виступає «безліч», що «не протиставляється Єдності, але заново її визначає». Однак така єдність «не є більше Державою, а стає швидше мовою, інтелектом, загальними здібностями, властивими людському роду» [1, с. 17]. При цьому безліч розглядається і як нова форма політичної комунікації, не скасовує класи, але по-іншому їх структурує; і як «індивідуалізація універсального, родового, розділяється». Ця нова індивідуальна практика створює принципово інші форми колективного життя та альтернативні соціальні порядки, не пов'язані вже з державою.

Тут індивідуальність трактується як оригінальність політичних акторів, яка не може бути зведена до старих форм єдності (національно-державної ідентичності, народу тощо), а колективне – як специфічна публічна активність особистості по відношенню до загального блага. З точки зору М. Хардта і А. Негрі, безліч – це одночасно і індивідуалізація, і рухома самоорганізація в глобальне ціле: «Загальне

є одночасно і природним, і штучним ... Не має такої особистості, що не конструювалася б у безлічі, ні комунікації, яка не мала б загального характеру... Активність таких особистостей слід вважати матрицею свободи і множинності для кожного з них. Тут демократія стає безпосередньою метою, і її не можна, як раніше, оцінювати в ліберальних термінах – як межа рівності, або ж у соціалістичних – як міру свободи. Відтепер вона має стати радикальним вираженням як свободи, так і рівності – без жодних обмежень» [9, с. 273, 420-421].

Неоанархізм також представляє політичний проект радикального переосмислення сутності держави, її значення і ролі в майбутньому суспільному устрої. Домінантами сучасного анархізму є, як втім і в минулому, антидержавна орієнтація (в основному базується на еволюційному зниженні ролі і значення держави як соціально-політичного інституту), а також антинаціоналізм і десуверенність у розвитку соціальної організації. Тут також обґрунтовується самоорганізація локальних спільнот і свобода в глобальні руху з формування загальносвітового суспільства.

У свою чергу державно-владна організація з часом повинна еволюціонувати у публічні інститути, що обслуговують локальні співтовариства (це інтелектуальна установка в чомусь схожа з сервісною концепцією держави). У переважній своїй більшості неоанархічна думка є «теорією розсіювання державної влади», припускаючи викорінення владно-ієрархічних центрів. Інакше кажучи, обґрунтовується, що публічна влада повинна бути «розпорошена» за вільними спільнотами, що не інтегруються ні в які цілісності. Незважаючи на те, що останнє твердження більш-менш властиве класичній анархічній думці, принципова відмінність новітніх теорій полягає у формуванні постійної мінливості, властивої динаміці цим вільним локальним спільнотам. Так, до-

говірні вільні союзи досить швидко шикуються за принципом мережі, змінюються і руйнуються, утворюючи нові конфігурації спільнот, тобто за своєю суттю є нестабільними і непередбачуваними. Їх розвиток «йде не в глибину або вгору», вони не шикуються у владно-ієрархічну цілісність і впорядкованість, а постійно розширюються та змінюються по горизонталі у вигляді різоморфної (нелінійної), «бульбової організації», як у Дельоза і Гваттарі.

«Різоморфність» – це новий принцип неоанархічної публічної організації, що затверджує принципову позаструктурність, нелінійність і горизонтальний принцип розвитку (розширення): «ризом розвивається, варіюється, розширюється, захоплюється, пронизується». Різоморфний принцип розвитку передбачає постійний «перетворювальний і суб'єктивний вимір», що протистоїть будь-яким семантичним центрам та «центрованому єдності коду» (наприклад, юридико-політичний порядок, підтримуваний суверенною державою) [10, с. 400-440].

Така обставина має істотне значення для розуміння сучасного неоанархічного проекту «розсіювання публічної влади», оскільки самі співтовариства мобільні і різоморфні, то вони не допускають (не створюють умов!) для формування владно-ієрархічних центрів. Вільні співтовариства постійно змінюються, трансформуються і відповідно нелінійно розвиваються публічні інститути, що обслуговують ці динамічні процеси, інтереси, установки тощо. Невипадково сьогодні відбувається інтенсивне становлення теорій ризикогенного і нелінійного управління суспільними процесами. При цьому нестабільність стає новою домінантою політичного процесу, а ризикогенність – новим напрямком у модернізації політичних технологій управління. Так, наприклад, обґрунтовується, що всім «необхідно навчитися жити без стійких орієнтирів, довго живу-

чих факторів порядку, загально визнаних авторитетів». Тому необхідна виразна теорія, що формує форми, процедури та методи постійного відтворення «нелінійних спільнот», управління з мінливими пріоритетами тощо, здатна «брати» під контроль ризикогенне суспільне середовище, що постійно змінюється [11, с. 7-10].

2. У свою чергу космополітичний проект також орієнтований на якісну трансформацію публічно-правових форм організації влади. При цьому космополітичні форми аналогічно обґрунтовують гнучкість і рухливість владних структур, «мережеву методологію організації», публічно-владну взаємодію, які повинні прийти на зміну «національно-суверенній методології» пізнання і конструювання соціальної організації: «Метагра влади (економічної, громадянської, державної на світовій арені. – О. М.) означає, що держава повинна мислитися, будуватися і досліджуватися як залежне від різних обставин політично змінюване» [12, с. 28].

При цьому інтернаціональний порядок, що постійно змінюється, вже не базується на традиційних підставах юридико-політичної цілісності, оскільки в ньому заперечуються «уявлення про природні, замкнуті у собі цілісності, які не можна вибирати, які судилися (або не судилися) тобі долею. Космополітичний реалізм відкидає також уявлення, ніби вкоріненість в етнічній чи національній цілісності є природною і тому здоровий стан людини у світі». Тому завданням політичної і правової наук є необхідність «проаналізувати, в якому сенсі держави (і поняття держави) позбавляються свого ядра і як вони заново визначаються і трансформуються у своїх значеннях і функціях», в глобальному світовому порядку. Всі ці процеси «перетворюють фрагментарний за національно-державним принципом владний простір у простір світової внутрішньої політики, який не визнає кордонів» [12, с. 28].

Однак слід зазначити, що глобальні «адаптивні» структури влади постійно змінюються та адаптуються до різко мінливих умов, що виникають, – конфліктів, ризиків тощо, які досить слабо опрацьовані у сучасній політико-правовій науці, а також відсутні і практичні приклади їх ефективного та підконтрольного функціонування. Переважно моделювання таких нових структур публічної організації перебуває на стадії теоретико-концептуального оформлення та поетапної інституціоналізації в міжнародній політичній комунікації.

Отже, можна висловити гіпотезу про те, що «сучасне захоплення» ризиками, кризами і конфліктами, а також технологіями управління нестабільними ситуаціями, які тлумачаться як природний стан розвитку соціальних систем (на противагу, наприклад, епізодичним, надзвичайним ситуаціям, режимам, як у К. Шміта), формує стійку установку на «занепад суверенних якостей держави», актуалізацію альтернативних політико-правових проектів організації. І зрештою, до формування таких умов, при яких суверенне юридико-політичне кодування порядку і стабільного відтворення цивілізаційних спільнот буде цілком природно трактуватися як нонсенс (тобто як те, що не відповідає реальності, як важливий, але пройдений етап соціально-правової організації, гідний пам'яті і важливого місця серед інших «музейних експонатів»).

3. У рамках прагматичного проекту обґрунтовується, що всі політичні явища і процеси в контексті соціокультурної еволюції є специфічними та діють у контексті певного простору і часу. Тому стверджується, що не існує абсолютно схожих, однакових трендів соціокультурної трансформації державної влади [13, с. 4-12]. Тут можна лише говорити про схожість у розвитку тих чи інших політичних і правових систем та режимів. Тому, з точки

зору дослідників цього напрямку політико-правового моделювання, глобалізація якісно збагатить і ускладнить роль державної влади, її інституційно-функціональну структуру, а інститут держави наряд чи втратить як своє домінуюче становище в якості центрального суб'єкта політичної системи, так і провідну роль у міжнародному політичному процесі.

Проте «вилучення» в інституту держави основних функціональних обов'язків призведе до дисфункціональності його інститутів і до нестабільності політичного процесу. З точки зору прагматичної установки, необхідна розробка правових конструкцій та політичних форм, що адекватно описують сучасне функціонування інститутів державної влади і стратегію

їх розвитку в глобалізованому світі, а також критеріїв та характеристик, які утворюють «суверенні якості» державної влади, що уточнюють їх реальність (або номінальність), фактичність (віртуальність) і т. д. Невипадково в сучасних юридико-політичних дослідженнях все частіше починає використовуватися концепт «сила державної влади», який виражає потенційну і реальну здатність державної влади самостійно та незалежно визначати цілі й завдання розвитку національного політико-правового простору, «діалогічно» брати участь у міжнародно-правовій політиці і на рівних виступати в якості одного з «архітекторів» міжнародної системи безпеки, провідного суб'єкта глобальної політекономічної системи.

Список використаної літератури

1. *Вирно П.* Грамматика множества: к анализу форм современной жизни. – М. : ООО «Ад Маргинем Пресс», 2013. – 176 с.
2. *Бурдые П.* Дух государства: генезис и структура бюрократического поля // Социология социального пространства. – СПб. : Алетей, 2013. – 288 с.
3. *Cohen S.* The resilience of the state : Democracy and the challenges of globalization. L. : Rienner, 2006. – 198 p.
4. *Альтерматт У.* Этнонационализм в Европе. – М. : Российский государственный гуманитарный университет, 2000. – 367 с.
5. *Хабермас Ю.* Расколотый запад. – М. : Изд-во «Весь мир», 2008. – 192 с.
6. *Хомский Н.* Государство будущего. – М., 2012. – 104 с.
7. *Крауч К.* Постдемократия. – М. : Государственный университет – Высшая школа экономики, 2010. – 192 с.
8. *Мамычев А. Ю.* Электронное государство и сервисная концепция модернизации публично-властной деятельности: архитектура и перспективы развития // Юрист-Правоведь. – (Ростов-на-Дону). – 2012. – № 5. – С. 82-86.
9. *Хардт М., Негри А.* Множество: война и демократия в эпоху империи. – М. : Культурная революция, 2006. – 559 с.
10. *Делез Ж., Гваттари Ф.* Анти-Эдип: капитализм и шизофрения. – М. : У-Фактория, 2007. – 672 с.
11. *Кравченко С. А.* Риски в нелинейном глоболокальном социуме. – М. : Анкил, 2009. – 224 с.
12. *Бек У.* Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономика. – М. : Прогресс-Традиция ; Издательский дом «Территория будущего», 2007. – 464 с.
13. *Любашиц В. Я., Мордовцев А. Ю., Мамычев А. Ю.* Государственная власть: парадигма, методология и типология (в двух частях). – М. : Юрлитинформ, 2013. – 464 с.